

УДК 347.121.1

Володимир Скрипник,

канд. юрид. наук, доцент,

завідувач кафедри галузевих юридичних наук

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

МІСЦЕ КРИПТОВАЛЮТИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті аналізується питання правничого статусу криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав за українським законодавством і законопроектами, поданими до парламенту України. Розглядається можливість оцінки криптовалюти як грошей, електронних коштів, валютних цінностей, інформації й іншого майна. Робиться висновок про можливість правничої кваліфікації криптовалюти як «іншого майна» та грошей з точки зору економічної теорії.

Ключові слова: криптовалюта, цивільно-правовий статус криптовалюти, об'єкт цивільного права, гроші, грошовий сурогат, віртуальна валюта, блокчейн.

Постановка проблеми. Транзакції (транзакції), що здійснюються у фінансовій сфері, за допомогою криптовалюти, тобто різних бірингових платіжних систем, які використовують певну однойменну розрахункову одиницю й однойменний протокол передачі даних, набувають все більшої поширеності в сучасному світі. Для забезпечення функціонування та захисту такої системи застосовуються криптографічні методи. У мережі «Інтернет» можна натрапити на будь-які різновиди криптовалюти, але найвідомішою вважається Bitcoin (далі – біткоїн), Ethereum, Ripple (XRP), Monero (XMR), Litecoin, Namecoin, Binance Coin (BNB) тощо. Слід зазначити, що сьогодні загальна кількість різновидів криптовалют сягнула вже близько 2 000, хоча найпоширеніший її різновид – біткоїн – зародився лише в 2008 році.

Правничий статус криптовалюти натеper справедливо визнається невизначеним і неоформленим. Незважаючи на те, що біткоїни набувають все більшого поширення, правниче регулювання їх обігу залишається вкрай незадовільним. Разом із тим не можна залишати без уваги ту обставину, що криптовалюта наявна в цивільному обороті та використовується досить широко. Станом на 29 квітня 2018 року, за інформацією веб-сайту Cryptocurrency Market Capitalizations, вартість біткоїна становить \$9 236,17. Зростання за останні два місяці склало \$1 800 [1]. Цього вистачає, щоб залучити потрібний потенціал і зайнятися дослідженням указаної проблеми та пошуком правничого фундаменту для врегулювання обігу криптовалюти в Україні. До того ж наприкінці 2017 року у Верховній Раді України зареєстровані два законопроекти «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» та «Про обіг криптовалюти в Україні».

Стан дослідження. У світлі викладеного своєчасним вбачається звернення до проблеми правничого статусу криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав і об'єктів цивільних правовідносин. Невипадково останнім часом у науці цивільного права відшукуються підходи до розуміння віртуальних грошей як цілісного об'єкта цивільних прав. Так, з'являються дослідження методологічного характеру, що проводяться зарубіжними вченими, серед яких Б. Бернанке, Ф. Вельд, Х. Влахос, Ван Дай, Н. Сабо, О. Галицький, А. Грінспен, М. Інґленд, М. Клягін, П. Кругмен, В. Савел'єв, В. Супян, К. Уїлсон, В. Яроцький й інші. У вітчизняній правничій науці також зусиллями А. Ковальчука, К. Олійника, А. Проценка, С. Стеценка й інших авторів здійснюється пошук шляхів правового врегулювання обігу криптовалют і визначення їх правничої природи. Разом із тим наявна значна кількість нерозв'язаних проблем, що стосується місця криптовалют у системі об'єктів цивільних прав і об'єктів цивільних правовідносин, правничого врегулювання їх функціонування й емісії на світових фінансових ринках тощо.

З огляду на вказане вище, **метою статті** є встановлення правничого статусу криптовалют як об'єктів цивільних прав і об'єктів цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість у використанні криптовалюти як платіжного засобу для розрахунків за товари та послуги між суб'єктами цивільно-правових відносин в Україні пов'язана з тим, що вже в найрозвиненіших країнах світу криптовалюта є повноцінним платіжним засобом. Так, найтипівішим прикладом є Японія, в якій із квітня 2017 р. набув чинності закон, відпо-

відно до якого повноцінним платіжним засобом у цій країні визнана криптовалюта, але японська ієна залишається при цьому офіційною національною валютою [2].

Разом із тим погляди представників органів державної влади й управління різних країн світу щодо правничого статусу криптовалюти різняться кардинально. Одні вважають, що різновиди криптовалют слід використовувати як платіжний засіб, як це зробила Японія, інші ж думають, що криптовалюту необхідно визнати об'єктом речових прав.

Загальновідомим для цивілістичної науки є те, що будь-які речі, як і інші об'єкти цивільних прав, можна вільно відчужувати або вони можуть також вільно переходити від одного суб'єкта цивільних правовідносин до іншого на підставі різних цивільно-правових угод і інших юридичних фактів у порядку універсального правонаступництва (спадкування, реорганізація юридичної особи) або іншим способом. Подібні речі закон визнає такими, що необмежені в обігу, тому можуть виступати як об'єкт будь-яких абсолютних і відносних цивільно-правових відносин і належати будь-яким суб'єктам цивільного права. Окремі різновиди речей з точки зору національної та громадської безпеки, охорони економічних інтересів держави, забезпечення здоров'я населення тощо обмежені в обороті (зброя, сильнодіючі отрути тощо). При цьому ті речі, які відповідно до чинного законодавства не можуть бути предметом цивільно-правових угод, вважаються вилученими із цивільного обороту.

У зв'язку з указаним питання про місце криптовалюти в цій системі об'єктів цивільних прав залишається відкритим. Законопроект «Про обіг криптовалюти в Україні» визначає криптовалюту програмним кодом (набором символів, цифр та букв), що виступає як об'єкт права власності, який може бути засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [3]. Законопроект «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» містить таке визначення криптовалюти: це децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для мети правничого унормування визнається фінансовим активом [4]. Отже, ці законопроекти по-різному підходять до визначення поняття криптовалюти, але для нас важливо

правильно встановити правничий статус, що надалі буде мати вирішальне значення як для питань правового регулювання (видача дозвільних документів, оформлення транзакцій (транзакцій) та права власності, визначення механізмів захисту від протиправних дій), так і питань оподаткування обігу різних видів криптовалют.

О. С. Беломитцева акцентує увагу на тому, що світове співтовариство не може дійти згоди щодо правничої природи щодо біткоїну. Не можуть із цим визначитися ні регулятори, ні провідні представники економічної і юридичної наук [5, с. 26–28]. У зв'язку з цим слід вказати, що та або інша позиція однієї країни щодо правничого статусу криптовалюти на її території цією ж самою державою змінюється неодноразово. Судами США, наприклад, криптовалюта розглядається як «валюта або інша форма грошей». Штатом Вашингтон цифрова валюта визнається об'єктом грошових переказів на підставі Закону «Про уніфікацію грошових послуг». Восени 2015 року американська державна комісія, що укладає біржові ф'ючерсні контракти, віднесла біткоїн до категорії біржових товарів. Банк Японії в 2015 р. поширив доповідь з оглядом технології Blockchain і цифрової валюти Bitcoin, в якій зазначив, що «цифрова валюта» є досить неоднозначним інструментом [6, с. 20–26]. У Норвегії криптовалюта не визнається реальними грошима, а класифікується як актив, який обкладається податком на зростання капіталу. Норвежський уряд чітко визначив, що з ділових операцій з використанням Bitcoin стягується податок із продажів. Німеччина заявила, що вона не визнаватиме Bitcoin як іноземну валюту або електронні гроші, але легалізує його як «особисті гроші» або «одиниці обліку» і тому починає його оподаткування [7, с. 830].

У 2013 році Народним банком Китаю та низкою міністерств був випущений спільний документ про заходи застереження, пов'язані з ризиками застосування біткоїну. У цьому документі відзначено, що біткоїн є «віртуальним товаром», за своєю природою не є валютою й, отже, не може обертатися та використовуватися на ринку як валюта. В Іспанії до 2014 року статус біткоїн не визначався і криптовалюта прирівнювалася до цифрових товарів або речей в межах цивільного законодавства. Саме тому операції з біткоїном врегульовувалися приписами Цивільного кодексу, що стосуються бартерних угод [6, с. 20–26].

Така різноплановість підходів до правничого статусу криптовалют у сучасному світі пов'язана з досить швидким входженням віртуальних грошових одиниць до повсяк-

денного життя. Разом із тим певна визначеність для національних законодавств будь-якої конкретної країни цілком необхідна для контролю за їх обігом і, відповідно, оподаткуванням. Не можна сказати про те, що перебування криптовалют поза законодавчим полем у зв'язку невизначеністю їх правового статусу на території України не робить їх об'єктом цивільних прав або яким-небудь чином скасовує їх оборотоздатність. Криптовалюти, незалежно від їх видової приналежності до тих чи інших криптомонет, і сьогодні можуть вільно відчувуватися, переходити від одного суб'єкта цивільно-правових відносин до іншого через їхні властивості. Таке уможлиблюється тим, що криптовалюта за своєю сутністю є піринговою мережею, тому той же біткойн поширюється завдяки технології блокчейн.

На відміну від безготівкових грошей, які з точки зору цивільного права представляють насамперед права вимоги, криптовалюта з правовою невизначеністю її статусу такими правами не наділена. До того ж транзакції з безготівковими коштами відстежуються банком, а обіг криптовалют можна контролювати лише за допомогою криптографії. Реєстри транзакцій з криптовалютою ведуться її власниками. Інакше кажучи, обліковуються операції з криптовалютою користувачами мережі, а не якимось фінансовим інститутом як третьою особою, яка має довіру. Довірливе ставлення до криптовалют ґрунтується на впевненості в криптографічному захисті, а також на обліку всіх без винятку транзакцій, електронні записи фіксації яких не можуть бути підмінені або замінені без видимого втручання.

Підтверджують транзакції електронні підписи кожного попереднього та кожного наступного власника відповідної криптовалюти. Кожна транзакція авторизується цифровими підписами, а процедура (порядок) транзакцій забезпечується блокчейном. Обіг криптовалют здійснюється додаванням до ланцюжка транзакцій з конкретною криптовалютою нових даних.

Платіж оперується через вказівку власником віртуальної грошової одиниці нової публічної адреси на ній і її підписання своїм приватним ключем. Анонімність транзакцій забезпечується тим, що публічними стають лише дані про транзакцію, без якої-небудь прив'язки до особистості її учасників. Віртуальні грошові одиниці зберігаються у віртуальному гаманці, розміщеному або на персональному комп'ютері користувача, або на віддаленому серверові. Втрата гаманця з різних причин (втрата комп'ютера, його крадіжка, несправність жорсткого диска) по-

збавляє власника віртуальних грошей, що зберігаються в цьому гаманці.

У зв'язку з їх віртуальним характером криптовалюти не можуть бути предметом позики як грошові кошти, а також як речі, визначені родовими ознаками, оскільки не є предметами матеріального світу та не існують у фізично відчутній формі. Відповідно, віртуальні грошові одиниці, титульні знаки як одиниця обчислення обсягу майнових прав не можуть бути предметом права, а отже, і предметом зобов'язання, правовідносини з виникнення (порушення) якого регулюються нормативно-правовими актами, у тому числі й Цивільним кодексом України. За таких обставин права на віртуальні грошові одиниці обчислення майнових прав не можуть сьогодні підлягати захисту в межах цивільно-правових відносин.

Криптовалюта не характеризується передплаченою природою, не має емітента або іншого органу, який централізовано контролював би її обіг. У цьому контексті Н. Ю. Рашева та О. І. Чіркова вказують на те, що під час здійснення платежів, наприклад, у системі Bitcoin бере участь тільки платник і одержувач. У цих відносинах відсутні які-небудь договірні відносини з оператором (емітентом) електронних грошей через його відсутність. Ніхто не може накласти арешт, призупинити операції по рахункові, скасувати платіж, що надає вчинюваним операціям додаткову безпеку [8, с. 64].

Разом із тим така безпека операцій з криптовалютами не задовольняє Національний банк України (далі – НБУ), що знайшло відображення в спільній заяві фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні [9]. Згідно з приписами чинного законодавства України (Цивільний кодекс України (далі – ЦК), Закон України «Про Національний банк України», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Закон України «Про інформацію» та інші), на думку фінансових регуляторів, криптовалюта не існує у формі банкнот, монет, записів на рахунках у банках, тому вона не може бути визнана грошима (грошовими коштами, коштами, грошовими знаками), не має прив'язки криптовалюти і до грошової одиниці жодної з держави, тому вона не може бути визнана валютою або законним платіжним засобом іноземної держави та не є валютною цінністю, криптовалюта не випускається банком і не є грошовим зобов'язанням певної особи, тому вона не може бути визнана електронними грошима, криптовалюта не може бути цінним папером,

не може бути визнана грошовим сурогатом (згідно з його визначенням у Законі України «Про Національний банк України») [9].

Разом із тим НБУ 10.11.2014 надав роз'яснення, відповідно до яких «віртуальна валюта/криптовалюта» Bitcoin є грошовим сурогатом, що не має забезпечення реальною вартістю та не може використовуватися фізичними й юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства, та рекомендує громадянам використовувати послуги тільки тих платіжних систем, систем розрахунків, які внесені Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем і операторів послуг платіжної інфраструктури. Згідно з ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу заборонені [9].

Основним фактором занепокоєння Національного банку України, на наш погляд, є загроза потенційної конкуренції криптовалюти з національною грошовою одиницею (гривнею), що завдяки діям регулятора перетворюється в красиві фантики. Обіг криптовалюти посягає на монополію органів державної влади й управління друку грошей через відсутність будь-яких способів захисту від нього й анонімності операцій, що, у свою чергу, дуже актуально під час протидії незаконному відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

Анонімність адреси пристрою, з якого користувачем був здійснений вихід у Мережу та здійснювалася та чи інша операція з криптовалютою, унеможливило встановлення будь-якої законодавчої заборони або обмеження використання віртуальних грошових одиниць. При цьому слід мати на увазі, що відсутність легального визначення поняття «криптовалюта», що виокремлює би криптовалюту як самостійний об'єкт цивільних прав, створює додаткові складнощі для встановлення кола прав і обов'язків, що виникають між особами – учасниками таких цивільно-правових відносин. Самостійно цей фактор споконвічно не може передбачати сумлінності суб'єктів указаних цивільно-правових відносин і розумності їхніх дій, що суперечить вимогам ч. 1 ст. 13 ЦК, що встановлює межі здійснення цивільних прав. Своєю чергою, зазначений фактор може істотно утрудняти або навіть унеможливити захист цивільних прав суб'єктів цивільно-правових відносин, що виникли під час здійснення операцій з криптовалютою, оскільки поведінка однієї зі сторін може

бути визнана несумлінною лише в тому разі, якщо вбачається очевидне відхилення дій учасника цивільного обороту від сумлінної поведінки, яка, у свою чергу, визначається як нормами права, так і ustalеними звичаями ділового обороту. У цьому ж разі щодо криптовалюти і те й інше сьогодні фактично нездійснено. Чітке законодавче визначення поняття «криптовалюта» відсутнє, а звичай ділового обороту в указаній сфері в цей період розвитку не тільки нашої країни, а й інших ще не склалися.

А. Ковальчук і С. Стеценко справедливо вказують на те, що «відсутність практично в усіх різновидів криптовалют всезагальної прийнятності і водночас відчутні фінансово-правові проблеми врегулювання криптовалютного ринку – одна з вагомих причин гальмування їх суспільного визнання на вітчизняних теренах. Також з причини неможливого прогнозування макроекономічних й соціальних наслідків розвитку криптовалютного ринку органи української державної влади досі піддають сумніву доцільність визнання цифрових грошей законним платіжним засобом. І це при тому, що, за певними фаховими оцінками, освоюючи правила криптовалютного ринку, контролюючі державні органи мали б змогу прослідкувати: скільки коштували біткоїн, лайткоїн, неймкоїн, піркоїн, фезеркоїн та інші криптовалютні різновиди кілька років назад, а скільки – нині. І з різниці збирати податок. У цьому сенсі заборона заради заборони – це позиція страуса, який ховає голову у пісок. Не помічаючи при цьому те, що є реальним» [10, с. 91].

Описана правнича невизначеність криптовалюти та відсутність правового регулювання її обороту є неприпустимою, оскільки залишає певний пласт економічної діяльності без чітких юридичних орієнтирів у вигляді норм права, що дає можливість суб'єктам операцій подібного роду захищати свої права за допомогою чинного законодавства, що приводить до порушення основних засад цивільного законодавства, заснованих на визнанні рівності учасників регульованих їм відносин, недоторканності власності, свободи договору, необхідності безперешкодного здійснення цивільних прав, свободи підприємницької діяльності, незабороненої законом, забезпечення відновлення порушених прав, їх судового захисту, справедливості, добросовісності та розумності.

При цьому в розумінні ст. 177 ЦК різні види криптовалюти належать до об'єктів цивільних прав і можуть розглядатися як інше майно, внаслідок чого їх оборот має бути відповідним чином урегульований, виходячи

з їхньої природи, відповідно до основних завдань цивільного законодавства України. Вирішення цього завдання на законодавчому рівні зумовлено також тим, що незалежно від ставлення до використання криптовалюти, яке в Україні й в інших країнах світу варіюється від різко негативного до прихильно позитивного, обіг віртуальних грошових одиниць не тільки існує, але й продовжує все активніше розвиватися, залучаючи до своєї орбіти все більшу кількість суб'єктів – користувачів Мережі.

З урахуванням того, що де-факто обіг різних видів криптовалюти вже протягом низки років існує в тому числі й в Україні, хоча віртуальні грошові одиниці й не визнані сьогодні об'єктом цивільних прав і не розглядаються законом як платіжний засіб, проте є предметом численних і, на жаль, не завжди законних транзакцій, – питання законодавчої регламентації їх статусу й обороту на території держави справедливо визнається нагальною потребою. І таке продиктовано саме необхідністю унормування відносин, що виникають у результаті використання різних видів криптовалюти. Своєю чергою, врегулювання обігу криптовалют також буде сприяти зниженню кількості протиправних операцій та захисту суб'єктів – учасників цього обороту, контролю за ними й оподаткуванню.

Підготовлені законопроекти «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» та «Про обіг криптовалют в Україні» мають пришвидшити процес нормативного врегулювання обороту віртуальних грошових одиниць. Вирішення питання правового регулювання обігу криптовалют зрушиться з місця. До того ж мають бути розроблені фінансово-правові засади врегулювання криптовалютного ринку в Україні. А. Ковальчук і С. Стеценко вважають, що чим раніше у державі це усвідомлять і будуть зроблені певні системні кроки у цьому напрямі, тим більш захищеними почуватимуться пересічні громадяни. Ті ж із них, хто відносить себе до економічно активних, зможуть легально брати участь в операціях із криптовалютою і тим самим реалізувати свої права та свободи [9, с. 91]. Проте, на наш погляд, першочерговим слід визнати внесення змін до Цивільного кодексу України, якими буде визначено цивільно-правий статус криптовалюти.

Висновки

Таким чином, незважаючи на різноманітні погляди, правничий статус віртуальних грошових одиниць (криптовалюти) залишається в дискусійному полі та визнається таким, що вимагає законодавчого врегулювання. Неврегульованість цього питання пра-

вом відображається на практиці поведіння з різними видами криптовалюти. Для цього принаймні необхідно внести зміни до ст. 177 Цивільного кодексу України, що визначає об'єкти цивільних прав, виклавши її в такій редакції: «Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, у тому числі безготівкові кошти, криптовалюта, бездокументарні цінні папери, майнові права, а також результати робіт і надання послуг, охоронювані результати інтелектуальної, творчої діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації (інтелектуальна власність), інформація та інші матеріальні і нематеріальні блага». Крім того, законодавчого врегулювання потребує визначення поняття «криптовалюта» із викладенням його в окремій статті Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Cryptocurrency Market Capitalizations. URL: <https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/> (дата звернення: 29.04.2018).
2. Японія офіційно визнала біткоіни платіжним засобом. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/japonija-ofitsijno-viznala-bitkoini-platizhnim-zasobom-907555.html> (дата звернення: 28.07.2018).
3. Законопроект «Про обіг криптовалют в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 03.06.2018).
4. Законопроект «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 (дата звернення: 03.06.2018).
5. Беломытцева О. С. О понятии криптовалюты биткоин в рамках мнений финансовых регуляторов и контексте частных электронных денег. Проблемы учета и финансов. 2014. № 2(14). С. 26–28.
6. Кузнецов В. А., Якубов А. В. О подходе в международном регулировании криптовалют (BITCOIN) в отдельных иностранных юрисдикциях. Деньги и кредит. 2016. № 3. С. 20–29.
7. Гончаренко О. С., Богаченко М. В. Особливості функціонування криптовалют на світових фінансових ринках. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Випуск 5. С. 826–830.
8. Рашева Н.Ю., Чиркова О.И. Правовые основы электронной валюты (на примере bitcoin). Управление в современных системах. 2017. № 1(12). С. 60–68.
9. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30.11.2017. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59735329 (дата звернення: 09.06.2018).
10. Ковальчук А., Стеценко С. Фінансово-правові засади регулювання криптовалютного ринку. Публічне право. 2018. № 1 (29). С. 85–92.

В статті аналізуються питання правового статусу криптовалюти в системі об'єктів громадянських прав по українському законодавству і ініціативам законодавців. Розглядається можливість оцінки криптовалюти як грошей, електронних засобів, валютних цінностей, інформації і іншого майна. Робиться висновок про можливість правової кваліфікації криптовалюти як «іншого майна» і грошей з точки зору економічної теорії.

Ключевые слова: криптовалюта, громадянсько-правовий статус криптовалюти, об'єкт громадянського права, гроші, грошовий суррогат, віртуальна валюта, блокчейн.

The article analyzes the legal status of the crypto currency in the system of civil rights objects under Ukrainian legislation and legislative initiatives. The possibility of assessing the crypto currency as money, electronic means, currency values, information and other property is considered. A conclusion is made about the possibility of legal qualification of the crypto currency as «other property» and money from the point of view of economic theory.

Key words: crypto-currency, civil-law status of the crypto-currency, object of civil law, money, money surrogate, virtual currency, block.

